

СТОРІНКА РЕЦЕНЗЕНТА

УДК 930.1 : 930.2 (477.83) (049.32)

DOI: <https://doi.org/10.33782/2708-4116.2026.1.429>

*Ігор Кривошея, Ірина Кривошея**

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК ЛЬВІВСЬКОЇ ШКОЛИ ВИВЧЕННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ (ДОПОМІЖНИХ) ІСТОРИЧНИХ ДИСЦИПЛІН ЯК НАУКОВЕ І КУЛЬТУРНЕ ЯВИЩЕ

Рецензія на монографію: *Целуйко О.П.* Спеціальні (допоміжні) історичні дисципліни у Львові наприкінці XVIII ст. – 1980-ті рр.: структурні трансформації, наукові та навчальні практики: монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2024. 904 с.

Поява нової наукової монографії в Україні, яка виборює свою незалежність у запеклій та кривавій війні з російською армією, дипломатією та культурою, вже сама по собі є важливою та непересічною подією. Більш того, коли йдеться про наукове дослідження, яке присвячене становленню та розвитку різних галузей історичної науки в Україні. Свідченням позитивної динаміки висвітлення своєрідної інтелектуальної еволюції спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін є монографія Олександра Целуйка, яку було опубліковано 2024 р.

Текст монографії справляє позитивне враження. Реалізації окресленої проблематики сприяла структурно-логічна архітектура монографії як своєрідний фокус авторського замислу. Дослідження складається з передмови, семи змістовних розділів, у яких здійснено аналіз найбільш важливих проблем і загалом успішно досягнута мета наукового пошуку, висновків, списку джерел і літератури, а також іменного покажчика.

Текст, запропонований читачеві, виважений і ґрунтується на широкій джерельній та історіографічній базі. Фактологічна база дослідження сприяє верифікації основних авторських положень, наповненню монографії науковою аргументацією та оригінальним фактичним матеріалом.

* *Кривошея Ігор Іванович* – кандидат історичних наук, професор, в.о. завідувача кафедри всесвітньої історії та методик навчання, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини (Умань, Україна); ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1429-8293>; e-mail: igorkryvosheia@gmail.com

Кривошея Ірина Іванівна – доктор історичних наук, професор, професор кафедри всесвітньої історії та методик навчання, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини (Умань, Україна); ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8691-5858>; e-mail: iiivahnuk@i.ua

З передмови, яка написана науковою мовою, чіткою та зрозумілою навіть не фахівцю-історику, автор фактично в одному абзаці передає, на нашу думку, головну ідею книги: «Дослідження історичної спадщини вчених певного топосу місця (у нашому випадку тих, хто проживає у визначеному, окресленому територіальному районі з відповідною ідентифікацією себе з ним) дозволяє відійти від розв'язання складнішого завдання, пов'язаного з визначенням рамок національних історіографій. На відміну від країн, де форми життя державного організму народів мають довгу безперервну тяглість, країни, що втрачали на деякий час державність, входили до складу іншої, а то й одразу декількох чужинських держав або ж виникли у певний проміжок часу шляхом об'єднання низки менших державних суб'єктів, повинні приймати для себе певні алгоритми означення етнічної приналежності тієї чи іншої особи та включення їх до свого національного тіла. Подібною є проблема й у випадку дослідження національних історіографій. Кого відносити до представників тієї чи іншої історіографії: тих, хто писали цією мовою, плекали у собі відповідну національну ідентичність, а чи проживали на певній території, що входила / зараз входить до складу тієї чи іншої країни, зважати чи не зважати на власне здійснюване ним національне означення. Один із можливих шляхів – дослідження певних локальних середовищ, що діяли у межах зрозумілого нам топосу місця» (с. 8).

Далі автор пояснює, чому було обране саме це місто: «По-перше, Львів можемо сміливо вважати одним із провідних центрів по вивченню зазначених дисциплін у нашій країні та, ширше, у всій Центрально-Східній Європі. По-друге, цьому сприяє значна джерельна база, що зберігається в архівосховищах міста По-третє, впродовж останніх трьох десятиліть друком з'явилася низка розвідок, що суттєво полегшує вирішення поставленого завдання» (с. 11). Автор знайомить читача з метою, завданнями, об'єктом і предметом дослідження, а також обґрунтовує його методологію.

Окремо варто відзначити міждисциплінарність здійснених львівським науковцем досліджень.

У першому розділі «Історіографія та джерела» (с.19-45), який поділено на дві частини, автор узагальнив і детально проаналізував надбання попередників, а також презентував джерельну базу дослідження. Аналіз підкріплено ґрунтовними висновками, які завершують розділ.

Другий розділ «Становлення та розвиток спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін у Львові в австрійську добу (кінець XVIII – 1918 р.)» (с. 46-234) складається з п'яти частин (підрозділів), насичений цікавим фактажем про вивчення та викладання геральдики, генеалогії, сфрагістики, дипломатики etc., який дозволив узагальнити та проаналізувати доступну інформацію. Автор акцентує увагу на ролі Львівського університету, австрійських та польських професорів у розвитку цих дисциплін. Окремо Олександр Целуйко виділяє доробок українських вчених у дослідженні та популяризації спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін у місті. Безсумнівно заслуговує на увагу матеріал про роль музеїв, архівів і товариств, адже це був період, коли ці осередки поширення наукових знань лише з'являлися у Львові.

Третій розділ «Спеціальні (допоміжні) дисципліни у міжвоєнний період (1919-1939 рр.): продовження традицій та нові реалії» (с.235-375) теж складається з п'яти підрозділів. Матеріал, представлений тут, охоплює широкий спектр змін, які відбувалися в

освітньо-культурному середовищі: викладання та вивчення дисциплін в Університеті Яна Казимира, роль українських університетів Львова, вплив наукових товариств на розвиток досліджень в галузі спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін, особливо Наукового товариства імені Шевченка, роль у цьому процесі львівських архівних установ та музеїв.

У четвертому розділі «Розвиток спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін у роки Другої світової війни: трансформація наукової системи, особові і матеріальні втрати» (с. 376-435) бачимо два підрозділи, які чітко окреслюють стан речей в період першої радянської та німецької окупації. Наповнення розділу певною мірою розвінчує міф про замирання наукового життя в період Другої світової війни.

Надзвичайно насичений п'ятий розділ «Розвиток спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін у Львівському університеті 1944-1991 років: відновлення традицій та пошук нових орієнтирів» (с. 436-556). Він включає чотири підрозділи, в яких історію університету вміло поєднано з узагальненнями та аналізом викладання дисциплін у цій вищій школі, висвітлено роль наукових студій, досліджено історію становлення та діяльності музею / кабінету допоміжних історичних дисциплін.

Шостий розділ «Практики діяльності наукових об'єднань в Україні: Теоретичний семінар з архівознавства та спеціальних історичних дисциплін при ЦДІА УРСР у Львові у 1960-х – на початку 1980-х років» (с. 557-739) містить три підрозділи, наповнений цікавою інформацією про ідею створення Теоретичного семінару, форми його діяльності, керівні органи, персональний склад та наукові студії учасників. Особливо варто відзначити аналітичну роботу дослідника, яка представлена у підрозділах 6.2 та 6.3.

Доволі цікавим і вдалим, на нашу думку, вийшов у автора сьомий розділ «Дослідження спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін у закладах вищої школи, академічних інститутах, музеях та архівах Львова у 1940-1980-х роках: позасемінарський та позауніверситетський контекст» (с. 740-788). Текст розділу свідчить, що поза полем зору львівського історика практично не залишилося жодного осередка чи науковця, який досліджував / вивчав спеціальні (допоміжні) історичні дисципліни. Зібрана у цьому розділі інформація цінна вже сама по собі, адже відкриває нові стежки для майбутніх досліджень.

Загальні висновки достатньо логічні та виважені (с. 789-794), і саме головне, що вони дають чітку «відповідь на поставлене на початку книги питання: що дозволило стати Львову одним із провідних центрів розвитку спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін в Україні та у Центрально-Східній Європі?» (с. 789). У висновках дослідник наголошує на статусі Львова як офіційного / неофіційного лідера заходу України, вказує на багатокультурність міста та безперервність інтелектуального життя, підкреслює роль Львівського університету: «Ядром інтелектуального поля міста був Львівський університет без залежності від того, який характер він носив – імперський (австрійський, радянський) чи національний (польський, український). Поява класичної вищої школи у місті ознаменувала перенесення на українські землі європейської практики викладання спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін» (с. 789).

Вважаємо слушною думку про особливу роль у розвитку спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін у місті тієї обставини, «що з кінця XVIII ст. у Львові формується сітка установ (архівів, музеїв, бібліотек), котрі стали центрами накопичення, експонування та дослідження пам'яток, що є об'єктом уваги дипломатички, палеографії, сфрагістики,

нумізматики, геральдики, генеалогії тощо. Характер та статус цих інституцій був різним (державні, муніципальні, приватні), зрештою, різними були причини їх появи: від практичних потреб органів влади до створення установ, що повинні були сприяти збереженню історичних пам'яток, а чи формуванню базису для творення національних проєктів» (с. 791). Монографія охоплює значний хронологічний період історії розвитку спеціальних (допоміжних) дисциплін, коли зникали та народжувалися держави, домінували певні національні чи ідеологічні проєкти, проте впродовж століть збереглася тяглість дослідження, вивчення і викладання дипломатики, генеалогії, геральдики, нумізматики, палеографії, сфрагістики.

Бібліографія (архівні джерела, періодична преса, монографії, статті тощо), яку використовував автор, вміщено на сторінках з 794 по 879. Це є ще одним доказом копінткої та наполегливої праці автора.

Разом із тим відзначаємо, що автору варто було б приділити більше уваги зв'язкам львівських товариств і окремих дослідників з об'єднаннями та науковцями Києва, Харкова, Одеси й ін. Потребує також, на нашу думку, кращого висвітлення специфіка міжособистісних комунікацій у львівській спільноті дослідників спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін. Це дозволило б глибше зрозуміти сутність формування як львівської школи в цілому, так і наукових осередків (гуртків), що об'єднувалися навколо однієї особи.

Насамкінець хотілося б зауважити, що монографія львівського історика Олександра Целуйка справляє враження ґрунтовної та серйозної праці, яка дає імпульс для подальших наукових пошуків.

Перше надходження – 11.01.2026

Прийнято до друку – 03.03.2026

Оприлюднено на сайті – 19.03.2026